

УДК 141.7:115.4

В.О. СКВОРЕЦЬ

Запорізький національний університет

**СОЦІАЛЬНИЙ ПРОГРЕС ЯК СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧА
ПРОБЛЕМА**

Соціальний прогрес виступає тим феноменом, який безпосередньо впливає на історичний розвиток і долю будь-якого народу. Всі концепції суспільного розвитку дотикаються до проблеми соціального прогресу, відображаючи потреби та інтереси певних суспільно-політичних сил, їхнє бачення шляхів розвитку суспільства. Феномен соціального прогресу знаходить специфічне відображення у свідомості кожного народу і реалізується в його суспільно-історичній практиці.

Ключові слова: прогрес, регрес, суспільний прогрес, соціальний прогрес, еволюція, критерії соціального прогресу, форми суспільного прогресу, соціальний натуралізм.

Вступ. Проблема соціального прогресу посідає вагоме місце в суспільствознавчій науці, хоча останнім часом автори підручників уникають розгляду цієї важливої проблеми. Така обережність авторів підручників не є випадковою. С.І. Пирожков зазначає: «Зважаючи на деякі соціально-економічні реалії, що виразно виявилися вже наприкінці ХХ століття, у багатьох теоретиків і аналітиків виникає скепсис щодо того, чи існує в принципі феномен, який має назву *соціальний прогрес*» [8, с. 3]. О. Костенко уточнює: «Те, що сьогодні відбувається у світі, викликає запитання: це свідчення прогресу чи регресу сучасної цивілізації? Найдраматичнішим є те, що з кожним днем стає все важче розрізняти добро і зло, істину і неістину, красу і некрасу, справедливість і несправедливість, героїзм і злочин, хороших людей і поганих, підприємництво і псевдопідприємництво, моральність і аморальність, і так далі. Одностатеві шлюби прирівнюються до шлюбів між чоловіками і жінками, політичне шахрайство цинічно називають невинною «політичною технологією», експлуатацією біологічних властивостей (інстинктів) людини в літературі, музиці і на телебаченні замінюють справжнє мистецтво тому подібне. І все це в сучасному суспільстві маскується під виглядом прогресу» [5, с. 34].

Заперечення ідеї соціального прогресу негативно впливає на процес розвитку життєустрою кожного народу, бо відкидає будь-які орієнтири його поступу. Як справедливо зазначає Н.М. Федорук, сьогодні багато вчених заперечують ідею прогресу, але якщо не визнавати наявності прогресу, то втрачають сенс такі проблеми як орієнтири суспільного розвитку, відношення до природи й т.п. [13, с.1].

Мета статті – філософський аналіз проблеми соціального прогресу.

Обговорення проблеми. В матеріалістичній діалектиці прогрес пов'язується з процесами розвитку, руху матерії, діяльністю людини і

суспільства. «**Прогрес і регрес** (від лат. progressus – поступальний рух, regressus – зворотний рух) – властивість реальних процесів, що полягає у висхідному русі від нижчого до вищого, від менш досконалого – до більш досконалого – прогрес; в переході від вищого до нижчого – регрес. Суперечлива діалектична єдність прогресу і регресу становить процес розвитку – форму прояву вічного руху і змінності матерії. Будь-який прогрес і регрес є рухом, але не всякий рух є розвитком. Матерія в цілому не має ні початку, ні кінця, і в своєму вічному, абсолютному саморусі вона не розвивається як суто прогрес чи суто регрес, а перебуває у вічному коловороті, формою прояву якого є прогрес і регрес різних сфер дійсності. ... В основі прогресу сфер дійсності лежить підвищення рівня організації, яке у найбільш високоорганізованих формах матерії виражається у здатності до самоорганізації, саморегулювання, самоуправління» [17, с. 539-540].

Науковці зазначають, що прогрес і регрес супроводжували суспільний розвиток постійно, в часі й просторі, перемежуючись, доповнюючи і не відмінюючи один одного. Історія і сучасність не підтверджують тези про повний соціальний хаос, «броунівський рух» суспільства, як і уявлення про абсолютний прогрес або регрес. Люди самі створюють свою історію. Установивши надзвичайну багатоманітність форм суспільного розвитку, філософія та наука зафіксували й прагнення людей із споконвічних часів до такого соціального устрою, який би характеризувався *гармонією*, являв собою «золотий вік» майбутнього. Ідея соціальної гармонії ще з часів міфологічного мислення незмінно заперечувалася *дисгармонією* у відносинах між людьми, особистістю та суспільством і природою [6, с. 76-77]. *В наш час на зміну домінуючому в свідомості народів передових країн культу прогресу прийшов скепсис щодо існування цього феномену.* Історичний поступ країн і народів тривалий час пов'язувався з ідеєю прогресу, яка була пануючою протягом XVII-XIX ст. В цей період людство беззастережно вірило у всеперемагаючу силу розуму, наукового знання, технічних досягнень, а поняття прогресу набуло значення сходження людства до кращого, безперервного і дедалі зростаючого вдосконалення життя і людини. З часом виникає *культ прогресу*, поклоніння майбутньому, заради якого ігнорували цінності минулого і сьогодення. Віра в здійснення «світлого майбутнього» провокувала легкодумний оптимізм, оманливе почуття вищості, більшої розвиненості кожного наступного покоління перед попередніми [10, с. 197]. Скепсис щодо існування соціального прогресу зумовлений цивілізаційною кризою, яка відображає в суспільній свідомості втрату оптимістичної перспективи розвитку.

Під *суспільним прогресом* розуміється «висхідний розвиток людства від нижчих ступенів своєї соціально-економічної, політичної і духовної організації до вищих; якісне оновлення форм суспільного життя і відносин між людьми; поступальну зміну загальноцивілізаційних і формаційних етапів розвитку соціуму» [6, с. 76]. Суспільний прогрес пов'язаний із життєустроєм народу, який являє собою систему забезпечення самовідтворення і розвитку соціального організму країни. Цей зв'язок

Скворець В.О.

засвідчується розвитком уявлень про соціальний прогрес. Першими виникли уявлення про регрес людства. Давньогрецький поет і філософ Гесіод в поемі «Теогонія» стверджував, що в історії людства було п'ять віків, п'ять поколінь людей, кожне з яких за своїми моральними якостями було гіршим за попереднє. Критерієм розвитку суспільства у Гесіода виступають моральні якості людей, а оскільки вони все погіршуються, то й суспільство від покоління до покоління регресує. Подібних поглядів дотримувався Платон, який вважав, що стримати падіння моралі та деградацію суспільства зможе лише так звана ідеальна держава, яка не лише сприятиме моральному вихованню громадян, але й зупинить будь-які соціально-політичні та економічні зміни в суспільстві. В Давній Греції зародилася й ідея циклічності (коловороту), яку висунув Геракліт, а стоїки перенесли її на людське суспільство. Розвиваючи цю ідею, Дж. Віко у XVIII ст. стверджував, що всі суспільства виникають, рухаються вперед, приходять до занепаду і гинуть. Й. Гердер прямо порівнював історію народу із життям людини, вважав, що будь-яке суспільство проходить періоди зародження, піднесення, зростання і розквіту, а потім приходить його смерть. І лише у XVIII ст. французькими просвітниками Ж. Кондорсе і А. Тюрго була обґрунтована концепція прогресу, тобто постійного і неухильного розвитку людського суспільства по висхідній лінії [4, с. 200-201]. Еволюція концепцій суспільного розвитку поступово змінювала уявлення про прогрес. А. Тюрго і Ж. Кондорсе розуміли суспільний прогрес як безперервний, прямолінійний, поступальний рух, основою якого є розвиток людського розуму, науки і освіти. Соціалісти-утопісти (А. Сен-Симон, Р. Оуен, Ш. Фур'є) вперше заговорили про те, що та форма суспільного устрою, у якій вони живуть, минула, бо на зміну їй має прийти більш прогресивне, соціалістичне суспільство, де не буде приватної власності, експлуатації і нещастя, оскільки суспільний прогрес здатний вирішити основні питання, що стосуються долі людства: проблеми матеріального, духовного й морального порядку. Г. Гегель представив історичний процес як єдиний закономірний процес розвитку від нижчого до вищого, але тільки в області духу. Теоретично обґрунтовано соціальний прогрес і в концепції марксизму, фундамент якої складають знання історії та певних її тенденцій, а сама концепція виявляє широту пояснень, істинність і доказовість загальних суджень про громадське життя, хоча виявилися обмеженість і недостовірність теоретичних передбачень марксизму. Представники концепції соціальних змін та еволюції (М. Вебер, Т. Парсонс) відмовилися від ідеї прогресу та регресу й звернулися до поняття еволюції соціальних систем, яке дозволяє фіксувати зміни, що відбуваються в них, але ігнорує напрямок цих змін. Автори теорій «стадій економічного росту» (Р. Арон, У. Ростоу, Дж. Гелбрейт, Д. Белл) шукають засоби, покликані забезпечити матеріальну й моральну «стабільність», «безконфліктність», «стійкість», «реалізацію творчих можливостей». Вони відзначають провідну роль науки в суспільному житті, але техніка не охоплює всього в житті людини, а технічний показник – це лише один з показників прогресу. Для кругових

Соціальний прогрес як суспільствознавча проблема

концепцій розвитку (О. Шпенглера, А. Тойнбі, П. Сорокіна) характерне явне або приховане заперечення наукового пізнання і в той же час у них наявною є спроба оперувати науковими даними, акцентування на тлумаченні, збагненні, одкровенні. В решті-решт, методи й засоби «збагнення» програють науковим методам пізнання. Кругові теорії розвитку розкривають внутрішні, духовні сили людини, але її діяльність звужена до духотворчості, а реальні проблеми матеріального життя ігноруються. Концепції песимістичного напрямку (Ж.Ж. Руссо, Ж. Еллюля, Г. Маркузе) відбивають низку протиріч соціального прогресу, що затемнюють сутність людини. Вряд чи прийнятним є вихід з кризи, що запропонований песимістами: повернення релігійних цінностей (Ж. Еллюль), або цінностей примітивного суспільства (Г. Маркузе) [13, с. 10-11].

Теорія соціального прогресу започаткована в Новий час, коли уявленням про швидкий і неминучий «кінець світу» була протиставлена оптимістична перспектива розвитку людства. В Новий і Новітній час виявилися діаметрально протилежні погляди на суспільний прогрес. Негативно відносилися до нього в цілому або до окремих його проявів у XVIII ст. Ж.Ж. Руссо, у XIX ст. – Ф. Ніцше, у XX ст. – О. Шпенглер. Глибокі розробки теми прогресу знайшли відображення у творчості таких філософів Заходу як Вольтер, Й. Гердер, Й.-Г. Фіхте, І. Кант, Г. Гегель, Ж. Кондорсе, К. Маркс, О. Конт, Г. Бокль, Т. Карлейль, А. Тойнбі, К. Ясперс та інші. В Росії крім професійних істориків проблематикою суспільного прогресу займалися західники і слов'янофіли Н. Данилевський, Г. Плеханов, П. Лавров, Н. Бердяєв, Л. Гумільов, Л. Карсавін та інші. Окремі мислителі минулого розглядали прогрес на шляхах знищення державності та побудови суспільства майбутнього на засадах анархії. На Заході такі ідеї розвивали П. Прудон і М. Штірнер, а в Росії – М. Бакунін і П. Кропоткін. Відомий російський філософ С.Л. Франк взагалі заперечував існування прогресу [6, с. 77-78]. В роботах вітчизняних авторів знаходимо аналіз історичних і теоретичних витоків заперечення соціального прогресу в сучасній соціології Заходу. Дослідники зазначають, що наявність різних підходів до теоретичного розв'язання проблеми суспільного прогресу, властивих представникам тієї або іншої з шкіл, знаходить свій прояв не тільки в розумінні ними попередньої історії, баченні майбутнього, але й у їх відношенні до існуючого суспільства. Воно обумовлюється їх приналежністю до певних соціальних груп і верств, до табору сил прогресу або протилежного йому табору реакційних, консервативних сил. В концепції Ж. Кондорсе абсолютизується «прогрес людського духу», тобто духовної, ідеологічної діяльності, а це означає, що ця концепція грішить однобічністю. Такий підхід до дослідження суспільства, набувши поширення серед західних суспільствознавців, у подальшому сприяв формуванню покоління частого методу, дотримання якого привело, по суті, до заперечення закономірності соціального прогресу. Прикладом такого підходу є концепція «конфлікту поколінь» (Хосе Ортега-і-Гассет «Повстання мас»), згідно якої, кожне покоління діє близько 30 років: у першому періоді молоде

Скворець В.О.

покоління пропагує свої ідеї, настрої, схильності; у другому періоді воно приходить до влади і проводить їх у життя. Наступне покоління в цей же час вже несе нові ідеї і смаки в суспільство. Якщо ідеї правлячого покоління носять радикальний, революційний характер, то нове покоління антиреволюційне, тобто по суті реакційне за духом. В концепції «конфлікту поколінь» відсутня спрямованість історичного процесу, а тому немає місця для соціального прогресу. В ній обходиться питання про те, звідки ж черпає нове покоління свої ідеї та які витoki цих ідей. Відповідь на це питання дає Л. Фойер («Ідеологія і ідеологи»), який вважає, що вступаюче в конфлікт молоде покоління в особі «молодих інтелектуалів» вимушено звертатися до ідеологічних міфів, де і знаходить заклик до дії для досягнення своїх цілей. Такий односторонній, ідеологізований підхід не може вважатися науковим. Ігноруючи матеріальне виробництво, що становить основу життя всякого суспільства і кожного з його поколінь, він виключає можливість правильно пояснювати не тільки історичний процес у зв'язку зі зміною поколінь, але й процес розвитку окремих сторін суспільного життя [11, с. 161-163].

Отже, в основі заперечення соціального прогресу лежить ідея заперечення спадковості поколінь, а по суті – ідея заперечення органічного зв'язку минулого, теперішнього і майбутнього в історії кожного народу.

Деякі науковці вказують на однобічність тлумачення історичного процесу як лінійної схеми і пропонують доповнити це тлумачення нелінійним, цивілізаційним підходом до розуміння історії. З позицій цивілізаційного підходу історичний процес постає не монолінійною послідовністю, а поліцентричним процесом розвитку і змін таких культурно-історичних форм, як цивілізації. Сучасні автори розглядають кожен з цивілізацій як нелінійне утворення монадного характеру. За цивілізаційного підходу історичний шлях людства постає не як однолінійний і неухильний рух єдиного суб'єкта – людського суспільства загалом, а як сукупність самобутніх історичних організмів, багатолінійний, поліцентричний багатомірний процес, перебіг якого не зводиться до сукупності змін поступального характеру. Цивілізації виступають як макроіндивіди історії, в кожному з яких фокусується, відтворюється, уособлюється відповідною мірою і специфічним саме для нього чином увесь всесвітньо-історичний процес. За нелінійного розуміння історії прогрес вбачається не в невпинному і нескінченному русі людства в одному «оптимізуючому» напрямку «від менш досконалого до досконалішого», але не меншою мірою – у саморозвитку, самовизначенні, самовдосконаленні і самоздійсненні кожною цивілізацією притаманних їй задатків, здібностей і можливостей [14, с. 343-344].

Досліджуючи нелінійні теорії соціальних змін, О.В. Готнога зробив висновок: «Аналіз сучасних соціальних концепцій показує, що дуже складно в дійсності реалізувати принцип нелінійного детермінізму у вивченні соціальних процесів. ... Незалежно від того, яких поглядів на соціальний устрій дотримується той чи інший автор, він буде змушений визнати певну спрямованість еволюції соціального об'єкта з тим більшою ймовірністю, з Соціальний прогрес як суспільствознавча проблема

чим більшим часовим інтервалом він має справу. Інакше кажучи, чим більше теперішнє містить в собі майбутнє, тим менш лінійно невизначеним уявляється об'єкт» [3, с. 105. 115].

Девальвація уявлень про соціальний прогрес обумовлена крайнощами розвитку філософії в радянський період. Аналізуючи можливості й межі продуктивного використання вчення про формації, І.В. Бойченко констатує, що формаційний підхід не зміг позбутися спрощеного прогресизму в трактуванні історичного процесу. Якщо у засновників марксизму це помітно менше, то з розвитком марксистської філософії (радянської) лінійне тлумачення розвитку суспільства стає дедалі чіткіше вираженням. Вирішальні метаморфози відбулися в період сталінізму, коли склався формаційний редукціонізм, який полягає у зведенні всього розмаїття всесвітньої історії до лінійної поступальної послідовності суто формаційного типу, що налічує п'ять суспільно-економічних формацій. Тому, фіксуючи ряд реальних, причому істотних, особливостей історичного розвитку людства, такий підхід неминуче призводив до вельми збідненого відображення дійсного ходу історії [1, с. 241].

Фахівці виявили органічний зв'язок сучасних концепцій соціального прогресу з традицією. Одні пов'язують прогрес з легітимним *насильством* з метою проведення радикальних реформ, революцій для зміни суспільного ладу (К. Маркс, В. Енгельс, марксисты). Прогрес здійснюється, як правило, за рахунок тих чи інших соціальних верств. Другі відстоюють *ненасильницький* характер змін життя шляхом морального самовдосконалення особистості (М. Ганді) та благоговіння перед життям (А. Швейцер). Треті вбачають суть прогресу в *природничо-історичному*, закономірному процесі розвитку суті суспільного індивіда та суспільства, як процес сходження до більш високих і досконалих форм суспільної організації. Тут суть процесу постає як взаємозв'язок потреби та діяльності або як діалектика закону підвищення потреб і закону підвищення діяльності, що ґрунтується на діалектиці суспільного виробництва [16, с. 425].

Новим аспектом аналізу соціального прогресу є специфіка його відображення в різних цивілізаційних системах. *Цивілізаційна та національна специфіка розвитку уявлень про соціальний прогрес пов'язана з історичною пам'яттю народу і відкладає глибокий відбиток у його свідомості*. За оцінкою фахівців, цивілізаційний вибір Росії в першій чверті ХХ ст. був обумовлений боротьбою певних сил, зокрема західників і слов'янофілів, які відстоювали різні уявлення про соціальний прогрес і шляхи розвитку Росії.

Відмінності в поглядах на суспільний прогрес у мислителів Заходу і Росії, за оцінкою фахівців, спостерігалися за такими моментами: розвивалися світські, напіврелігійні та релігійні концепції, прогрес розглядався з цивілізаційних і формаційних позицій; відношення до прогресу будувалося з урахуванням розуміння його як певної цілісності й синкретно (зводився до окремих сфер життя); виділялися оптимістичні (апологетичні) і скептичні (занепадницькі) погляди на прогрес і долі

Скворець В.О.

людства; суспільний прогрес трактувався як результат діяльності видатних особистостей, певних еліт, народних мас; за інституціонального підходу виділялася особлива роль в досягненні прогресу таких інститутів, як держава, церква, культура, наука, сім'я; прогрес зводився до повної свободи громадян бездержавного суспільства; висувалися індустріальні, постіндустріальні, технократичні концепції прогресу (Ростоу, Арон, Тоффлер, Маклюен); суспільний прогрес пов'язується із зростаючою стратифікацією соціуму, нівелюванням його внутрішніх структур; холістський підхід ставить суспільний прогрес в залежність від зовнішніх сил: природи, космосу (російські космісти і сучасні альтернативісти) [6, с. 78-79]. Як засвідчує дисертація Сюй Цюаньбао, формування китайськими мислителями власної моделі суспільного прогресу сприяло здійсненню вдалої моделі модернізації Китаю (кінець XX – початок XXI ст.), включенню його до світового господарського життя, що забезпечило неухильне підвищення життєвого рівня китайського народу. У вченні *Конфуція* є два важливих для розуміння його концепції соціального прогресу моменти: спрямованість на досягнення кращого матеріального життя китайського суспільства і моральне вдосконалення особистості. В основу концепції соціального прогресу *легістів* покладено ідею забезпечення інтересів і могутності держави. На розвиток теорій соціального прогресу в XX ст. великий вплив справили: концепція конкурентної боротьби *Лян Цичао*; теорія «трьох народних принципів» *Сунь Ятсена*; теорія *марксизму*, що давала обґрунтування нових соціокультурних перетворень; погляди *Мао Цзедун* (про насильство як рушійну силу всіх соціальних процесів і про вирішальну роль суб'єктивного чинника в історичному процесі); теоретична модель *Ден Сяопіна*, що проголошувала «незалежність, самостійність і спирання на власні сили» при реалізації практичної моделі соціального прогресу в Китаї. Успішна реалізація концепції «чотирьох модернізацій» (промисловості, сільського господарства, військової сфери, науки і техніки) дозволяє сьогодні Китаю упевнено дивитися в майбутнє. Багато в чому це результат правильно обраного соціального ідеалу і успішної реалізації на практиці концепції соціального прогресу [12, с. 6-9].

За оцінкою дослідників, в публікаціях суспільний прогрес і соціальний прогрес розглядаються як синоніми, хоча вони не тотожні, як і пов'язані з ними відносини. Соціальні відносини – це лише частина суспільних відносин. Суспільний прогрес включає в себе прогресивні зміни як у власне соціальній сфері (відносини між класами, внутрікласові зміни тощо), так і за її межами: виробничі, ідеологічні, зовнішньополітичні та інші відносини. Суспільний прогрес проявляється в різних формах і стосується соціального організму країни. Описані такі **форми суспільного прогресу**: *соціальний прогрес, економічний прогрес, соціально-економічний прогрес, науковий прогрес, технічний прогрес, науково-технічний прогрес, політичний прогрес*. Зустрічаються також поняття *культурний прогрес* і *національний прогрес* [9], *моральний прогрес* [7, с. 797], *правовий прогрес* [2].

Соціальний прогрес як суспільствознавча проблема

В аналізі проблем соціального прогресу ключове місце займає *питання про критерії соціального прогресу*. Французькі філософи XVIII ст. вважали критерієм прогресу розвиток розуму, але «розвиток розуму», як вони його розуміли, повністю перекреслював значення тих епох, які, на їхню думку, розумом не відзначалися. Соціалісти-утопісти були прихильниками моральних критеріїв прогресу. Всі ці й подібні їм критерії прогресу мають один спільний недолік – їх неможливо співвіднести зі справжнім ходом подій історії. Розвиток суспільства як системи зовсім не означає, що всі її підсистеми розвиваються однаково. Діалектика суспільного розвитку така, що розвиток різних сторін суспільного життя здійснюється дуже часто нерівномірно. Прогрес в одних областях суспільного життя здійснюється на фоні регресу інших областей. Будь-який критерій прогресу, взятий із сфери суспільної свідомості (моралі, права, релігії), загальноісторичним критерієм бути не може, оскільки погляди людей змінюються під впливом об'єктивних умов суспільного життя. В марксизмі загальноісторичним критерієм прогресу виступає *«розвиток продуктивних сил, який розкриває простір для зростання продуктивності праці»*. Різні сторони життя суспільства, маючи відносну самостійність, розвиваються не завжди однаковими темпами, а їхній розвиток обумовлений в кінцевому рахунку розвитком продуктивних сил [15, с. 180-185]. У пошуках загальносоціологічного критерію прогресу А. Міголат'єв висуває дві умови: 1) треба виявити певну область суспільної життєдіяльності, яка не може бути усунена в будь-якому суспільстві в жодну історичну епоху; 2) неперервність функціонування, що забезпечує спадкоємність суспільства, а значить і об'єктивну можливість порівнювати рівні розвитку. Серед незмінних умов (факторів) існування та еволюції суспільства дослідник називає природу, людину і організоване нею матеріальне та духовне виробництво. Мова повинна йти про людину й виробництво. Частина науковців виходить із традиційної тези, що критерії суспільного прогресу коріняться в матеріальній сфері (спосіб виробництва, рівень розвитку продуктивних сил тощо), інша частина висуває в якості провідного критерію суспільного прогресу людський фактор (всебічний розвиток людини; зростання ступеня свободи; спосіб життя; рівень соціальної справедливості у відносинах між людьми) [6, с. 82-83].

В сучасних моделях критеріїв соціального прогресу відбивається як зв'язок із марксистською традицією, так і відхід від неї. Спадкоємність вбачається у визнанні того, що *«критерієм суспільного прогресу в умовах сучасної цивілізації виправдано вважати загальний високий рівень продуктивних сил, спрямований на всебічний гармонійний розвиток людини в умовах демократичного суспільства і в гармонії з природою»* [6, с. 85]. Відхід від марксистської традиції відбивають ті уявлення, які позначають *«інтегративним критерієм суспільного прогресу рівень гуманізації суспільства, становище в ньому особи – рівень її економічної, політичної, соціальної та духовної свободи; рівень задоволення її матеріальних та духовних потреб; стан її психофізичного та соціального здоров'я»* [16, с. 426]. Ці критерії орієнтують на різні моделі розвитку держави і типу

Скворець В.О.

людини: орієнтир на високий рівень розвитку продуктивних сил вимагає держави, яка його забезпечує, відсутність такого орієнтиру націлює на формування споживача і споживацького суспільства.

Життєдіяльність сучасних країн засвідчує наявність феномену соціального прогресу, адже наукові установи ООН, інші дослідницькі центри розробили систему показників розвитку країни, таких як ВВП на душу населення, індекс людського розвитку, рівень життя громадян, середня тривалість життя людини та багато інших соціальних індикаторів. Ці показники характеризують соціальні зміни в певній країні, які відображають прогрес чи регрес соціального розвитку цієї країни.

Умовою виходу сучасної цивілізації з кризи є осмислення соціального прогресу як засобу гармонізації розвитку суспільства та формування соціального ідеалу. Методологічним принципом розробки соціальних теорій має стати *принцип єдності прогресу і регресу*, що зумовлено природою історичного процесу, який, за оцінкою фахівців, *розвивається тенденційно, бо в ньому беруть верх то прогресивні, то регресивні соціальні рухи*. Загальна закономірність всесвітньо-історичного розвитку така, що відома спрямованість прогресивних змін в суспільстві, їх стадійність в ті чи інші періоди, в регіонах і країнах переривалася багаточисельними зворотними, відступними рухами. Прогрес носив нестійкий, дискретний характер, бо суспільство відкидали назад незлічені зовнішні та внутрішні війни, національні та релігійні конфлікти, епідемії, природні катаклізми [6, с. 79-80]. Означений підхід відображений в розробленій О.М. Костенком концепції соціального прогресу, заснованій на засадах *соціального натуралізму* – світогляду, згідно з яким соціальні явища мають розглядатися як такі, які породжуються Матір'ю-Природою й існують так само за її законами, як і фізичні та біологічні. Її автор доводить, що криза сучасного суспільства має ту ж світоглядну природу, що й криза XVII-XVIII століть, а тому й спосіб виходу з цієї кризи має бути подібним до того способу, яким діячі Просвітництва спрямували розвиток суспільства на шлях соціального прогресу. Саме з ідеї соціального натуралізму зародилася концепція природного права, з якої виводилися права людини, покладені тоді в основу соціального прогресу європейської цивілізації. Значення соціального натуралізму полягає у тому, що він дає **критерій для розрізнення прогресу і регресу**, а також озброює людей інструментарієм, придатним для забезпечення соціального прогресу. Відповідно до нього, якщо соціальне явище є природним, тобто узгоджується із законами соціальної природи, то воно є прогресивним [5, с. 34, 36].

Отже, взаємозв'язок соціального прогресу і регресу утворює діалектичну пару, а тому має розглядатися методологічним засобом осмислення соціальних змін.

Висновки

1. Соціальний прогрес розглядається як феномен, що безпосередньо впливає на історичний розвиток і долю будь-якого народу.

2. Криза сучасної цивілізації поставила під сумнів саме існування Соціального прогресу як суспільствознавчої проблеми

феномену соціального прогресу.

3. Суспільний прогрес як «висхідний розвиток людства від нижчих ступенів своєї соціально-економічної, політичної і духовної організації до вищих; якісне оновлення форм суспільного життя і відносин між людьми; поступальну зміну загальноцивілізаційних і формаційних етапів розвитку соціуму» має безпосереднє відношення до розвитку життєустрою народу.

4. Усі концепції суспільного розвитку дотикаються до проблеми соціального прогресу (навіть заперечуючи його), бо їх автори відображають потреби й інтереси певних суспільно-політичних сил, їхнє бачення шляхів розвитку суспільства.

5. В основі концепцій, що заперечують соціальний прогрес, лежить ідея заперечення спадковості поколінь, а по суті – ідея заперечення органічного зв'язку минулого, теперішнього і майбутнього в історії кожного народу.

6. Теорія соціального прогресу зазнала суперечливого впливу формаційного редукціонізму марксистської філософії, що сприяло посиленню позицій теоретиків цивілізаційного підходу, особливо тих, які не визнають існування цього феномену.

7. Новим аспектом аналізу соціального прогресу є специфіка його відображення в різних цивілізаційних системах. *Цивілізаційна та національна специфіка розвитку уявлень про соціальний прогрес пов'язана з історичною пам'яттю народу і відкладає глибокий відбиток у його свідомості.*

8. *Формами суспільного прогресу є:* соціальний прогрес, економічний прогрес, соціально-економічний прогрес, науковий прогрес, технічний прогрес, науково-технічний прогрес, політичний прогрес, культурний прогрес, національний прогрес, моральний прогрес, правовий прогрес.

9. Моделі *критеріїв соціального прогресу* сучасних філософів визначають орієнтири формування моделей розвитку держави, суспільства і типу людини. Умовою виходу сучасної цивілізації з кризи є осмислення соціального прогресу як засобу гармонізації розвитку суспільства та формування соціального ідеалу. Методологічним принципом розробки соціальних теорій має стати *принцип єдності прогресу і регресу*, що зумовлено природою історичного процесу.

Перспектива подальших досліджень: аналіз зв'язку соціального прогресу з життєустроєм народу.

Список використаної літератури

1. Бойченко І.В. Філософія історії: Підручник / І.В. Бойченко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 723 с.
2. Воронцова А.В. Структура правового прогресу / А.В. Воронцова // Митна справа. – 2011. – № 2 (74), ч. 2. – С. 167-172.
3. Готного А.В. Синергетика и нелинейные теории социальных изменений / А.В. Готного // Философия и общество. – 2010. – № 2 (58). – С. 105-115.
4. Исаев Б.А. Социология. Краткий курс / Б.А. Исаев. – СПб.: Питер, 2010. – 224с.
5. Костенко О. Вперед – до природи: апологія натуралізму / О.М. Костенко // Світогляд. – К., 2009. – № 5 (19). – С. 34-37.

6. Мигولاتьев А.А. Общественный прогресс и регресс: философский аспект / А.А. Мигولاتьев // Социально-гуманитарные знания. – 2004. – № 3. – С. 76-90.
7. Новгородцев П. Общественный идеал в свете современных исканий П. Новгородцев / История политических и правовых учений: Хрестоматия для юридических вузов и факультетов / Сост. и общ. ред. проф., д-р ист. наук Г.Г. Демиденко. – Харьков: Факт, 1999. – С. 795-798.
8. Пирожков С.І. Соціальний прогрес і проблеми безпеки / С.І. Пирожков // Стратегічна панорама. – К., 2004. – № 4. – С. 3-9.
9. Романишин Д. Ідея суспільного прогресу у творчій спадщині Михайла Драгоманова // Д. Романишин: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vpnu/filos_psihol/2008_11/3.pdf
10. Сілаєва Т.О. Філософія: курс лекцій / Т.О. Сілаєва. – Тернопіль, СМП «Астон». – 2003. – 216 с.
11. Соціальна філософія. Монографія / В.І. Воловик, М.А. Лепський, Т.І. Бутченко, О.В. Краснокутський. – Запоріжжя: Просвіта, 2011, – 376 с.
12. Сюй Цюаньяо Соціальний прогрес в контексті китайської філософії: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Сюй Цюаньяо. – Харківський університет Повітряних Сил. – Харків, 2005. – 19 с.
13. Федорук Н.М. Мораль та суспільний прогрес: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Н.М. Федорук. – Харків, 2005. – 20 с.
14. Філософія: Навч. посіб. /Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний. В.П. Андрущенко та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. – 2-ге вид., випр. – К.: Вікар, 2001. – 516 с.
15. Философия. Основные идеи и принципы: Попул. очерк / А.И. Ракитов, В.М. Богуславский, В.Е. Чертихин, Г.И. Эзрин. – М.: Политиздат, 1985. – 368 с.
16. Філософія. Підручник / За загальною редакцією Горлача М.І., Кременя В.Г., Рибалка В.К. – Харків: Консум, 2001. – 672 с.
17. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – 3 вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

В.А.СКВОРЕЦ

Запорожский национальный университет, Запорожье

СОЦИАЛЬНЫЙ ПРОГРЕСС КАК ОБЩЕСТВОВЕДЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Социальный прогресс выступает феноменом, непосредственно влияющим на историческое развитие и судьбу каждого народа. Все концепции общественного развития касаются проблемы социального прогресса, отражая потребности и интересы определенных общественно-политических сил, их видение путей развития общества. Феномен социального прогресса находит специфическое отображение в сознании каждого народа и реализуется в его общественно-исторической практике.

Ключевые слова: прогресс, регресс, общественный прогресс, социальный прогресс, эволюция, критерии социального прогресса, формы общественного прогресса, социальный натурализм.

V.SKVORETS

Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya

SOCIAL PROGRESS AS THE PROBLEM OF SOCIAL SCIENCE

Social progress is a phenomenon, influencing directly the historical development and the destiny of every nation. All concepts of social development concern the problem of social progress, reflecting needs and interests of certain social and political forces, their vision of the ways of society development. The phenomenon of social progress finds a specific reflection in the consciousness of every nation and is realized in its social historical practice.

Key words: progress, regression, social progress, evolution, criteria of social progress, forms of social progress, social naturalism.

Стаття надійшла 20.10.11р.